

Bertel Nygaard er ph.d. og lektor i moderne historie ved Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet. Han har blandt andet skrevet *Guldalderens moderne politik. Om krisediagnose, utopi og handling hos Johan Ludvig Heiberg* (2011).

ARBEJDERPOLITIK I 1848

De københavnske 'pariserhåndværkere'

Arbejderpolitik udført af arbejderne selv – ikke på deres vegne. Denne fordring er genkendelig i vores tid. Men den var chokerende ny, da den blev fremsat på dansk i 1848, midt i den europæiske revolutionsbølge, der betød en markant udvidelse af rammerne for politisk deltagelse. Fordringen kundgjorde et centralt element i moderne politik: erkendelsen af, at dem, der ved deres arbejde tager del i samfundsordenen, også kan gøre krav på at få del i den politiske styring af denne orden, og at de derved uundgåeligt forandrer den politiske offentlighed. Selve den sproglige kundgørelse af arbejderpolitikken rummede også allerede en udøvelse af den – en grundforvandling af den gamle, upolitiske 'håndværker' til den moderne 'arbejder' som et konfliktfyldt omdrejningspunkt for moderne politik.

Bag fordringen om arbejderpolitik i det danske 1848 stod en gruppe københavnske håndværkere, der kunne trække på politiske erfaringer fra længere ophold i det ombruste Paris. Disse 'pariserhåndværkere' er siden stort set blevet glemte. Deres væsentligste politiske indsats blev da også kortvarig, og de opnåede ingen nævneværdig position i de nye politiske institutioner. Alligevel havde de betydning i udviklingen af den spændte, nygrundlæggende politiske diskurs i 1848. Og deres omdannelse af politikken var med til at indvarsle nye kollektive forståelser, sprog og handlingsformer, der nok kunne fortrænges eller undertrykkes i eftertiden, men aldrig helt tilintetgøres igen.

Pariserhåndværkernes virke var et led i tidlige former for arbejderpolitik, som endnu savner anerkendelse i historieskrivningen. Når disse fænomener ikke bare er blevet ignoreret, er de typisk blevet betragtet enten som forhistorier til den senere, masseindustrielle arbejderbevægelse eller som efterklange af ældre, præka-

pitalistiske fællesskabsmentaliteter med rødder i håndværkerlavene.¹ Der mangler stadig et mere præcist billede af den tidlige arbejderpolitiks betydninger og handlinger i og for sin egen tid. Denne artikel skal bidrage til dette billede ved at fokusere på de københavnske 'pariserhåndværkeres' politiske handlinger, sprog og roller i 1848, især med fokus på deres publikation *Nyeste Postefterretninger*. Dette vil her blive betragtet som et centralt dansk eksempel på grundlæggelse og udøvelse af mere generelle arbejderpolitiske handlings- og offentlighedsformer.

I det følgende lægges vægt på, at denne arbejderpolitik opstod som et moderne fænomen, knyttet til fundamentale forandringserfaringer i en bestemt fase af vareproduktionens udbredelse. Den opstod som en enhed af brud og kontinuitet i forhold til den hegemoniske, borgerlige orden: på den ene side som noget radikalt nyt, betinget af den europæiske revolutionsbølge i 1848 og pariserhåndværkerens inspiration fra 1840'ernes franske socialisme; på den anden side fortsat præget af borgerlige kriterier for deltagelse i den politiske offentlighed: individernes fornuft og sans for almenvellet som funderet i personlig selvstændighed og myndighed, baseret på ejendom og dannelse.² Her skal også understreges, hvordan pariserhåndværkerens position i denne henseende var karakteristisk, om end på delvis egenartede måder, for samtidens nye radikale politisk-ideologiske standpunkter, der accentuerede nye betydninger af idealet om 'det almenmenneskelige' ved at kombinere bekendelser til demokrati – især udtrykt i kravet om almindelig mandlig valgret – med kritik af den markedsbundne sociale ulighed, ofte også kritik af den frembrydende politiske nationalisme.³

Pariserhåndværkerne og Hippodrombevægelsen

Arbejderspørgsmålet var ikke ukendt i 1840'erne. Bekymrede stemmer havde længe påpeget, at den moderne armod i Europas store byer udgjorde en trussel mod samfundets enhed og stabilitet, og at denne udvikling før eller siden også ville ramme Danmark.⁴ Tidens populære litteratur bugnede af fortællinger om de dystre bagsider

---

1 Christiansen 1986; Jensen 1981, s. 39–50; Wolfe 1971. Knudsen 1989 argumenterer for det traditionelle periodeskel ved Louis Pios socialdemokratiske bevægelse i begyndelsen af 1870'erne imod Ravn 1982, som ud fra undersøgelser af københavnske tømrere påpeger, at den moderne fagbevægelse (også) har rødder i lav og navnlig lavsmentalitet tilbage i 1700-tallet og i videre forstand i århundredgamle moralske kriterier for økonomisk virksomhed.

2 Som baggrund for denne problemstilling ligger blandt andet teoretiske og historiske analyser af arbejderpolitik som anfægtelse af den herskende orden ud fra denne ordens egne indre modsætninger, foruden de forskellige offentlighedsprojekter og -modeller, der knytter sig til sådanne handlingsformer. Det gælder især Rancière 2005; Thompson 1991; Habermas 2009; Negt & Kluge 1974.

3 Til 1840'ernes europæiske radikalisme og koblingen af disse til 'radikal' som særlig ideologibetegnelser Wende 1975; Leonhard 2001, s. 374, 383, 419, 430–32, 447–52, 459, 502, 565; samt til tidlige danske markeringer af dette standpunkt især *Kjøbenhavnsposten* 15/9–1842, 12/10–1843; 4/9–1843.

4 Jf. eksempler i Nygaard 2009.

af en hidtil romantiseret virkelighed – ikke mindst de fattigere klassers lidelser.⁵ Man kendte også godt til arbejderpolitik fra udlandet. Ekkoer af den fandt endda vej til dagbladet *Kjøbenhavnsposten*, der i 1840'erne udviklede sig til et radikalt blad med et demokratisk og socialt reformprogram.⁶ Den kreds af håndværkere, der gjorde sig gældende i 1847-48, lagde imidlertid større vægt på, at arbejderpolitikken måtte bygge på arbejdernes eget engagement – ikke på borgerlig velvilje.

De mest toneangivende i disse nypolitiserede håndværkerkredse havde erfaringer fra årelange ophold som håndværkere i Paris op gennem 1840'erne. Her havde de opbygget et politisk vokabularium, som kunne bringes i spil på hjemmefronten. Andre danske håndværkere sluttede sig til dem i kølvandet på de betydelige håndværkerprotester i danske købstæder i foråret 1847, da kombinationen af dårlige høste rundt om i Europa og danske kornhandlers spekulation havde presset priserne på basisfødevarer i vejret.⁷ Kredsen af pariserhåndværkere synes at have været uformel og åben, men fungerede som tiltrækningspol inden for tidens bredere håndværkerbevægelser, først Haandværkerdannelsesforeningen fra efteråret 1847, så Hippodrombevægelsen (Valgreformforeningen) gennem 1848. De vigtigste pariserhåndværkere var i denne periode med i et utal af bestyrelser, delegationer og komiteer i tilknytning til disse bevægelser. Her synes de at have skabt afgørende forbindelser mellem bevægelsernes dannelsesborgerlige elementer og deres bredere massegrundlag i håndværkerkredse.

Pariserhåndværkerne var yngre, om end ikke helt unge, faglærte håndværkere. Den 28-årige bøssemager Georg Christensen (1819-83) var efter uddannelse på Polyteknisk Lærestanstalt i København draget på en længere Europarejse, som bl.a. omfattede et toårigt ophold i Paris 1845-47.⁸ Den lidt ældre typograf Sally B. Salomon (1815-86) havde opholdt sig hele ti år i Paris, fra 1835 til 1845. Her skal han have været medarbejder ved arbejderbladet *l'Atelier*.⁹ Som nyetableret bogtrykker i København trykte Salomon meget af den demokratiske venstrefløjs materiale i 1848. Skræddermester Johan Rasmus Lund (1822-93) var vendt hjem fra Paris i begyndelsen af 1847. Fra hans hånd stammer nogle af de mere udfoldede tanker om arbejderorganisering og Kooperation.¹⁰ Sætter Johan Rasmus Dein (1814-91) havde aldrig været i Paris, men havde ytret sig om danske samfundsforhold under dyrtidskrisen i foråret 1847. I 1847-48 fungerede han som

5 Auring 1984, s. 482-95; Andreasen 1978, s. 159-172.

6 Jf. Stender-Petersen 1978; Jessen 1976; Langvad 1985; Jensen 2004.

7 Jf. om dyrtidens konsekvenser i København Christensen 1912, s. 407-17. Udviklingen i europæiske priser på basisfødevarer i 1846-47 og grader af radikalitet i revolutionerne i 1848 kædes sammen på diskutabel, men tankevækkende vis i Berger & Spoerer 2001.

8 Nyrop 1884, s. 1-18; Wolfe 1971, s. 76, 78. Jf. også korte portrætter af de mest markante pariserhåndværkere fra 1848 i *Haandværkerbladet*, 1893, nr. 72, 73, 75, 76. I Det kongelige Biblioteks brevsamling findes bl.a. Sally B. Salomon til Camillus Nyrop 22/9-1883. Dette tilføjer dog intet nyt om 1840'erne.

9 Nyrop 1884, s. 2; *Haandværkerbladet* nr. 76, 1893; jf. Wolfe 1971, s. 76.

10 Nyrop 1884, s. 16. Jf. *Haandværkerbladet* nr. 32 og 75, 1893.

Pøbelungerne træder ud af deres anviste pladser og sætter sig frækt i politikens gamle centrum: tronstolen. Revolutionen i 1848 anfægter politikens gamle hierarkier og roller. Den politiske offentlighed sprænges åben, og nye klasser gør sig synlige. Litografi af Honoré Daumier: Pariserknægten i Tuilerierne (Le gamin de Paris aux Tuileries), 1848. Her fra Frederik Borgbjerg & C.E. Jensen: *Socialdemokratiets Aarhundrede*, bd. 1, Kbh. 1904, s. 175.

Haandværkerdannelsesforeningens sekretær.¹¹ Kredens øvrige medlemmer, blandt andre urmager Johan Peter Voltelen (1818-52) og Jacob Jacobsen (1818-80), ved vi mindre om.¹² Pariserhåndværkerne havde således ikke baggrund i de gamle håndværkerlav med deres formelle hierarkier og fagprotektionisme. De hørte til den yngre generation, der oplevede markant proletarisering og nye, mere direkte former for indordning under vareproduktionens imperativer.¹³ Samtidig var pariserhåndværkerne dog selv så relativt gunstigt stillet, at de kunne afse tid og kræfter til politisk engagement.

Pariserhåndværkerne var aktive i Haandværkerdannelsesforeningen, som blev stiftet i september og oktober 1847 med det erklærede formål at ”udbrede almengavnlig Oplysning, Forædling og Dannelse blandt Haandværkere”.¹⁴ Allerede ved stiftelsen lagde man afstand til den traditionelle, hierarkiske oplysning fra den lærde elites side af de lavere klasser. Målet var ”den *middelbare* Undervisning, der fremstaaer af en tidligere ukjendt Vexelvirkning og Ideeudvexling mellem Samfundets forskjellige Classer”.¹⁵ På et par måneder voksede foreningen fra omtrent 100 medlemmer til cirka 400 – og på højdepunktet i 1848 mere end det dobbelte. Bemærkelsesværdigt for den tids foreningsliv var det store flertal af medlemmerne håndværkersvende, kun et lille mindretal studenter.¹⁶

Fra begyndelsen sad flere af pariserhåndværkerne i foreningens lille bestyrelse, tegnede foreningen udadtil og holdt foredrag til dens møder. To af dem, Georg Christensen og J.R. Lund, indgik i den nimandskomité, der ved kong Christian den Ottendes død og forfatningsreskriptets offentliggørelse i slutningen af januar 1848 udfærdigede en adresse til den nye konge om valgretsudvidelse.¹⁷ På et stormøde i lokalet Hippodromen i Nørregade (i dag Folketeatret) i marts blev der skaffet underskrifter til denne adresse. En lille deputation af pariserhåndværkere (Salomon, Lund, Dein, Voltelen og Jacobsen) blev udpeget til at overlevere adressen til Frederik den Syvende.¹⁸ Dette blev starten på Hippodrombevægelsen. Den samlede gennem 1848 den demokratiske venstrefløj med basis i de københavnske håndværkere i modsætning til de pænere borgerskabsforsamlinger i Casino i Amaliegade og Solennitetssalen på Københavns Universitet.

De første møder i Hippodromen foregik lige før og under ’martsdagene’, hvor den gamle enevældige regering gik af, det nye, liberalt forankrede martsministerium blev indsat, forfatningsreformerne accellererede og konflikten med den slesvig-

---

11 Dein 1849, s. 15, 26, der desuden angiver ham som forfatter til en artikel i *Kjøbenhavnsposten* under dyrtidsdebatteerne. Jf. også Dein 1847.

12 Nyrop 1884, s. 2, 9, 16; Wolfe 1971, s. 80; *Haandværkerbladet* nr. 76, 1893.

13 Jf. Bruun 1938, s. 16-41; Christiansen 1986, s. 45-47; Wählin 1981, s. 16-18.

14 *Provisoriske* 1847.

15 *Fædrelandet* 4/10-1847.

16 Wolfe 1971, s. 75f.

17 Wolfe 1971, s. 78-80; Neergaard 1892, s. 116f.

18 Wolfe 1971, s. 80.

holstenske løsrivelsesbevægelse spidsede til. I løbet af april blev Hippodrombevægelsen organiseret omkring Valgreformforeningen med den såkaldte 'permanente valgreformkomité' som daglig ledelse. Denne komité stod navnlig for arbejdet frem til valget til den grundlovgivende rigsforsamling i oktober, hvor Valgreformforeningen opstillede sine egne kandidater. I den permanente valgreformkomité indgik de samme skikkelser, som havde udfærdiget valgretsadressen i begyndelsen af 1848, dvs. blandt andre pariserhåndværkerne Lund og Christensen. Fra august blev denne komité udvidet med flere kredse, navnlig folk fra Bondevennernes Selskab. De få nationalliberale i komitéen – redaktøren af det nationalliberale dagblad *Fædrelandet*, Carl Ploug, samt finérskæreren H.P. Frederiksen og medicineren Ballin – trådte derimod ud.¹⁹ Bevægelsens venstrefløjsprofil blev skærpet.

Udvidelsen af den permanente valgreformkomité svækkede pariserhåndværkerens talmæssige vægt i bevægelsens ledelse. Det var heller ikke længere dem, der tegnede bevægelsen udadtil. I sommeren 1848 udpegede Valgreformforeningen en sekretær og talsmand: jernstøber P.F. Lunde, mangeårigt medlem af Københavns borgerrepræsentation og samme sommer forfatter til en ihærdigt omdiskuteret pjece om de arbejdende klassers kår i lyset af den netop brutalt nedkæmpede, omfattende parisiske arbejderopstand i juni.²⁰ Foreningens skriftlige polemikker under valgkampen tog de mere boglærde som juristen Hans Egede Schack og skolelæreren Frederik Frølund sig af.²¹

Pariserhåndværkerne gjorde sig dog fortsat gældende i foreningen. Og i august 1848 fik de et selvstændigt politisk agitationsmiddel. Sally B. Salomon havde allerede i foråret oprettet det lille skillingsblad *Nyeste Postefterretninger* som et effektivt nyhedsorgan i hovedstaden i krigsmånederne. Bladet var kun på et enkelt eller to små ark, men udkom ofte flere gange dagligt og solgte godt. Efter indgåelse af våbenhvile og under heftige nye diskussioner af sociale spørgsmål og valgkampen op til valget i oktober begyndte bladet i stedet at fungere som organ for den demokratiske venstrefløj med stærk betoning af den sociale tilknytning til arbejderne – et talerør for pariserhåndværkerne.

Franske forbindelser

Flere af de centrale elementer i pariserhåndværkerens politik var stærkt inspireret af fransk arbejderpolitik. Paris blev i vide kredse anset for den moderne civilisations kulturelle og politiske hovedstad. Derfor tiltrak byen også hobevis

---

19 Frølund 1848, s. 15.

20 Lunde 1848; Olsen 1975. Det kongelige Biblioteks brevsamling rummer korrespondance mellem P.F. Lunde og andre af Valgreformforeningens fremtrædende skikkelser, der vidner om hans centrale stilling fra juli 1848, bl.a. Lunde til Goldschmidt 5/8-1848 og Lunde til Eiriksson, 1/8-1848.

21 Schack 1848; Frølund 1848.

af udlændinge, hvis ophold ofte blev langvarige, og hvis møder med den nye by gav rig anledning til at revurdere nedarvede opfattelser, ikke mindst af samfundsspørgsmål.²² De mange eksilgrupper organiserede sig efter deres hjemstavne, men ofte også efter sociale og politiske skel.

Skandinaviske eksilkredse i Paris, både håndværkere og dannelsesborgerlige kræfter, samlede sig fra midten af 1840'erne i Skandinavisk Selskab. Noget erklæret politisk formål havde selskabet ikke. 'Dannede' skribenter understregede ivrigt, at det ikke var hjemsted for håndværkernes politiske virke, endsige kommunistiske tanker. Ikke desto mindre blev selskabets samlingssted, Café Danemarc, centrum for radikale eksilmiljøer fra en række forskellige europæiske lande.²³

De danske pariserhåndværkere færdedes formentlig i dette miljø, men orienterede sig samtidig mod fransk arbejderpolitik. Især var de tiltrukket af den tidlige franske arbejderbevægelses tanker om produktionskooperationer. De første tiltag i den retning var sket på arbejdernes eget initiativ under de store strejkekampe i begyndelsen af 1830'erne. Senere var kooperationen blevet formuleret som teoretisk begrundet strategi af især Pierre-Joseph-Benjamin Buchez, Louis Blanc og Pierre-Joseph Proudhon, hvis tanker dannede grundlag for forskellige venstreorienterede kredse.²⁴ De danske pariserhåndværkere synes navnlig at have hæftet sig ved det parisiske arbejderblad *L'Atelier* ('Værkstedet'), der lagde vægt på at være skrevet af arbejdere til arbejdere – et "særligt organ for den arbejdende klasse, redigeret udelukkende af arbejdere", som der stod i avisens hoved.²⁵ Som nævnt skal Sally B. Salomon have været medarbejder ved bladet, og også pariserhåndværkernes senere ytringer viste særlig interesse for netop denne publikation.²⁶ Der var da også betydelige fællestræk mellem denne franske strømning politik og de danske pariserhåndværkeres agitation i København, som det vil fremgå senere.²⁷

L'Atelier byggede på Buchez' tanker. Fra sin tidlige færd i den saint-simonistiske bevægelse i begyndelsen af 1830'erne bevarede Buchez en skarp kritik af samfundets økonomiske klassesdeling og et forsvar for 'arbejdet' og 'organisk' kollektivitet imod den borgerlige 'egoisme' og ufortjente nydelse af arbejdets frugter. Imod saint-simonismens hierarkiske og panteistiske idealer havde han dog i

22 Jf. Kramer 1988, s. 15-57, 10.

23 Gamby 1983, s. 28ff.

24 Moss 1976a, s. 31ff; Moss 1976b, s. 69-89; Cuvillier 1948; Loubère 1961; Ritter 1969.

25 Cuvillier 1954, især s. 20-22, 46-52, 201f. Jf. også Rancière 2005, s. 265ff; Fournier 1901, s. 367-76.

26 Jf. Referencen til *L'Atelier* som det "fornemste" af de franske arbejderblade i Lund 1848; fremhævelsen af valget af *L'Atelier*-redaktøren Corbon til den franske nationalforsamling i Nyeste Postefterretninger nr. 38 (4/5-1848). Listen over redaktører og medarbejdere Cuvillier 1954, s. 201f, opregner kun franske navne, men hævdes da heller ikke at være komplet.

27 I Michaelsen 1890, s. 72, hævdes det, at Christensen, Voltelen og Lund fra Paris havde "hjembragt hele Fouriers System", dvs. var blevet inspireret af Charles Fouriers tanker snarere end af *L'Atelier*. Denne påstand passer dog ikke alene skidt med pariserhåndværkernes egne skrifter og handlinger, men fremsættes også som led en langt senere andenhåndsberetning, påvirket af den ældre, konservative Grüne og af Michaelsens eget vage kendskab til socialismens historie.

midten af 1830'erne udviklet egalitære samfundsprincipper og en form for social katolicisme med udgangspunkt i 'arbejderassociationer', dvs. produktionskooperationer, som skulle finansieres ved rentefri, offentlige kreditter, men organiseres med udgangspunkt i arbejdernes enkelte fag.²⁸

Disse principper stod også i centrum for *l'Atelier* op gennem 1840'erne. "Den, som ikke vil arbejde, bør heller ikke spise", lød avisens motto, citeret fra evangelisten Paulus. Udgiverne forfægtede en socialisme, der byggede på asketisk moralisme i modsætning til både den borgerlige egoisme og den anerkendelse af lyst og drifter, som især kendetegnede den markante afart af fransk socialisme, som var inspireret af Charles Fourier.²⁹ Imod de franske republikaneres og kommunisters satsning på voldsomme, pludselige omvæltninger betonedes bladet, at arbejdets organisering måtte foregå fredeligt og trinvis, under agtelse af religion, fædreland, familie og ejendom.³⁰ Det forhindrede dog ikke udgiverne i, ligesom forbilledet Buchez, at udtrykke stærk begejstring for den franske revolution som et "barn af evangeliet".³¹ Først og fremmest talte bladet imidlertid for produktionskooperationer, der skulle sikre arbejderne "retten til arbejdets frugter".³²

Bladet blev aldrig et masseorgan. Oplaget holdt sig i gennemsnit lige under et par tusind eksemplarer.³³ Men det var en markant røst i den moderate ende af den nye sociale og demokratiske venstrefløj. Det synliggjorde sociale grupper, udsyn og sprog, som ellers kun sjældent fandt vej til offentligheden. Ganske vist afspejlede medarbejderstaben ikke de franske håndværker- eller arbejdergrupper som helhed. Den bestod tværtimod af faglærte håndværkere – en slags elite inden for standen. Men denne lille gruppe af relativt velstillede håndværkere identificerede sig med hele klassen selvbefrielse og søgte bevidst at undgå at udvikle sig til et arbejderaristokrati.³⁴ *L'Atelier*-folkenes politiske virke udtrykte en tidlig socialistisk politik med udspring i faglærte håndværkere under nye, kapitalistiske forhold, snarere end i de gamle lavshåndværkere, de kommende masseindustrielle arbejdere eller de intellektuelle.³⁵

De danske pariserhåndværkere tilsluttede sig ikke *l'Atelier*-miljøets program i ét og alt. Danskerne delte således ikke franskmændenes religiøse udgangspunkt,

28 Cuvillier 1948, især s. 17-26, 38-52, jf. også Sewell 1980, s. 203f. Saint-simonismens grundtræk er skitseret kort i Christiansen 1976, s. 46-52. Jf. Nygaard 2011c.

29 Cuvillier 1954, s. 68-98. Jf. til Fouriers tanker og fourierismen Fourier 1972; Riasanovsky 1969; Beecher 2001; Christiansen 1976, s. 42-56.

30 Cuvillier 1954, s. 22f, 26-28.

31 Cuvillier 1954, s. 78. Sammen med P.C. Roux-Lavergne publicerede Buchez en 40 bind stor samling af historiske kilder fra den franske revolution, ledsaget af fyldige, politisk signifikante kommentarer, bl.a. kendetegnet ved stærk beundring for jakobinismen og Robespierre: Buchez & Roux-Lavergne 1834-1838.

32 Cuvillier 1954, s. 140.

33 Cuvillier 1954, s. 22, 24 177ff, 203.

34 Cuvillier 1954, s. 52 jf. 46-52, 201f. Jf. også Sewell 1980, s. 235.

35 Jf. Moss 1976a, s. 3-24, 39f.

snarere tværtimod.³⁶ Derimod syntes derimod at være blevet inspireret af både dele af *l'Ateliers* praktiske program og dets overordnede, på én gang sociale og politiske ytring af *arbejdet* som grundværdi.

Fra oplysning til politisk praksis

Det københavnske håndværkermiljø omkring Haandværkerdannelsesforeningen og Hippodrombevægelsen udformede gradvis et arbejderpolitisk standpunkt ved gennem 1848 stadigt mere radikalt at anfægte den traditionelle, borgerligt anførte opdragelse af de lavere klasser til accept af den borgerlige orden.³⁷ I de tidligste ytringer fra Haandværkerdannelsesforeningen kan man stadig spore et traditionelt hierarkisk forhold mellem dannelsesborgerlig overlegenhed og håndværkerens ydmyghed, grundet i de sidstes uvanthed med at tage ordet offentligt.³⁸ J.R. Dein følte i november 1847 behov for at undskylde sig som offentligt talende håndværker.³⁹ Men i løbet af 1848 veg 'håndværkerens' ydmyghed over for den borgerlige offentligheds hierarkier for hævdelsen af 'arbejderens' politiske subjektivitet.⁴⁰ I J.R. Lunds foredrag om lavsvæsenet, holdt i begyndelsen af 1848, havde bønnen om overbærenhed mere karakter af hastigt overstået formalitet. Han gik straks videre til at understrege, at han ud fra sin sociale baggrund som arbejder over for en forsamling af "Arbejdere i Ordets egentlige Forstand" ville tale i "ligefremme Sætninger, tagne af det daglige Liv".⁴¹ Arbejdernes idéudveksling måtte altså være mere jordnær og praktisk end dannelsesborgerkabets lærde, florumvundne idealisme.⁴² Og den måtte ske gennem samtaler mellem ligemænd – med andre ord i en form for uformel udøvelse af demokratisk lighed.

Endnu nogle måneder senere, da *Nyeste Postefterretninger* blev omdannet til politisk organ, var understregningen af et politisk arbejdersubjekt endnu klarere. Det var "vi: den arbejdende Befolkning", der måtte udnytte den udvidede valgret

36 Jf. f.eks. velviljen over for den ateistiske teolog Frederik Becks i manges øjne chokerende forslag om at rette punktet "Religionsfrihed" til "Kirkens Adskillelse fra Staten" i Hippodrombevægelsens valgprogram - *Nyeste Postefterretninger*, nr. 133 (18/8-1848).

37 Jf. også Christiansen 1986, s. 37, 48.

38 Der var f.eks. en umiskendeligt nedladende overbærenhed i referatet af Georg Christensens foredrag om begrebet 'frihed' i foreningen i *Fædrelandet* 9/11-1847 (formentlig skrevet af Carl Ploug).

39 Dein 1847.

40 Betegnelserne 'håndværker' og 'arbejder' blev ofte brugt i flæng. Men kildematerialet viser en klar tendens til, at brugen af 'arbejder' tog til i takt med politiseringen, formentlig ikke mindst for at distancere projektet fra de ældre lavshåndværkere i den gamle Haandværkerforeningen.

41 Lund 1848, I.

42 Jf. også de hyppige, sigende kontraster mellem den gølge boglærdom og den sande, praktiske forståelse og kærlighed i *Nyeste Postefterretninger* – tydeligst vel i forsvaret for den arbejdsvenlige P.F. Lunde mod den konservative nationaløkonom C.N. David og det tilsvarende forsvar for én af kredsens egne, Georg Christensen, mod 'pengemanden' Wessely. *Nyeste Postefterretninger* nr. 179 (29/9-1848) og 177 (27/9-1848).

til den grundlovgivende rigsforsamling ved at stemme på de mest demokratiske kandidater, understregede en skribent. Signaturen var sigende: *En Arbejder*.⁴³ Hermed udråbtes en position for subjektiv handling, der indtil da ikke havde kunnet gøre krav på politisk legitimitet.

Påberåbelsen af betegnelsen 'arbejder' i den politiske diskussion fungerede i dette blad side om side med andre identifikationer med de lavere samfundsklasser imod enhver form for aristokrati: signaturer som *Demokrat* eller *En Mand af Folket*. Alle disse betegnelser knyttede politiske kriterier til sociale. Mens det liberale borgerskab betragtede sig selv som 'folkets kerne', udpegede *Nyeste Postefterretninger* "Masse[n] af arbejdende og næringsdrivende Borgere" som "Samfundets store Majoritet, det egentlige Folk".⁴⁴ De revolutionære udviklinger i 1848 betegnede for dem især "Fjerde Stands Emancipation" – dvs. hele det store befolkningsflertal under det borgerskab ('tredjestanden'), der var blevet emanciperet under den første franske revolution fra 1789.⁴⁵ I *Nyeste Postefterretninger* blev det at være *arbejder* således til et kriterium for politisk legitimitet. Denne sociale identitet blev udgangspunkt for en ny subjektposition for politisk tale og handling i strid med den gamle ordens politiske identiteter og udelukkelseskriterier.⁴⁶

Arbejderne var da også – i modsætning til borgerskabet – en klasse, der kunne tage hele menneskehedens videre fremskridt på sig. Tredjestandens emancipation havde ført til nye former for egoisme og undertrykkelse, hævdede *Nyeste Postefterretninger*. Men de undertrykte arbejdermassers befrielse kunne realiseres uden nogen "Egennytte og Kasteegoisme".⁴⁷ Der kunne ligge uhyre radikale implikationer i denne opfattelse af den arbejdende klasse som – med Marx' ord – den *universelle* klasse.⁴⁸ Disse nye arbejderpolitikere udfordrede borgerskabets hegemoniske præsentation af sig selv som repræsentation for 'folket' ved at udnytte sprækker og indre modsigelser i borgerskabets egen hegemoniske ideologi med henblik på en fundamental transformation, hvoraf der opstod et nyt politisk subjekt med fordring om et rekonfigureret politisk hegemoni.

Alligevel holdt pariserhåndværkerne sig tilbage. Selv i deres mest markante fremtræden i sensommeren 1848 fastholdt de en vis beskedenhed, overlod Hippodrombevægelsens offentlige hovedroller til andre, modererede deres politiske udtryk. Lige så sigende som signaturen *En Arbejder* var vel signaturen *En 'Begynder i Politik'*, der figurerede i *Nyeste Postefterretninger* i samme periode.⁴⁹ Pariserhåndværkernes hensigt med den sociale reform var ikke, at den ene stand skulle besejre den anden, men snarere – som J.R. Lund formulerede det – at alle

43 *Nyeste Postefterretninger* nr. 127 (12/8-1848).

44 *Nyeste Postefterretninger* nr. 176 (26/9-1848); 127 (12/8-1848).

45 *Nyeste Postefterretninger* nr. 179 (29/9-1848).

46 Jf. om politisk subjektivering gennem anfægtelse af den herskende orden i Rancièrè 1999.

47 *Nyeste Postefterretninger* nr. 179 (29/9-1848).

48 Jf. Marx 1976, s. s. 390.

49 *Nyeste Postefterretninger* nr. 143 (28/8-1848).

stænder skulle ”nyde lige Ret i Staten, være lige for Loven”.⁵⁰ Denne moderation åbnede en bagdør til politisk tilbagetog i retning af lydighed over for den borgerlige offentlighed, bort fra de radikale implikationer af et arbejderpolitisk klassestandpunkt og en proletarisk modoffentlighed.

Valgret og markedskritik

Kernen i pariserhåndværkernes politik var det demokratiske og det sociale. Udgangspunktet for Hippodrombevægelsen som helhed var fordringerne om en varig udvidelse af valgretten til at omfatte de lavere samfundsklasser (hvilket her ville sige: deres mandlige medlemmer), og om en stærk vægtning af den almindelige valgret ved kravet om en rigsdag i ét kammer, dvs. uden et privilegeret, øvre kammer. Sammen med de øvrige radikaldemokratiske blade i 1848, *Kjøbenhavnsposten* og bondevenneorganet *Almuevennen*, kritiserede *Nyeste Postefterretninger* de konservative kandidater og de ”doktrinær-liberale” omkring *Fædrelandet* og det nationalliberalt dominerede martsministerium for at have bevaret den absolutistiske, reaktionære ånd ved at opretholde rangskel mellem borgerne.⁵¹ Den eneste minister, der blev fremhævet som demokratisk sindet i *Nyeste Postefterretninger*, var A.F. Tscherning.⁵²

Ligesom politisk legitimitet her blev knyttet til det sociale kriterium at være arbejder, blev også fordringen om demokrati forbundet med kritik af de sociale og økonomiske undertrykkelsesmekanismer, der afskar de fattigere klasser fra politisk myndighed. Demokratiet indebar for dem ikke kun politiske reformer, men også social grundforandring: ”[D]en hele Ordning af de sociale Forhold maa undergaae gjennemgribende Reformer og det i den nærmeste Fremtid”, understregede *Nyeste Postefterretninger*.⁵³ Fordringen om social reform blev begrundet med en karakteristisk tolkning af menneskerettighedernes sociale og økonomiske implikationer: ”en uafviselig Ret, der tilkommer *ethvert* Menneske, men som desværre med hvert Aar er blevet negtet flere og flere: Retten til at finde en efter Trang og Fortjeneste afpasset Andeel i de materielle Goder”.⁵⁴ Menneskerettighederne kom dermed til at omfatte sociale rettigheder – ”eksistensretten”, som montagnarden Robespierre havde kaldt det under den franske revolution et halvt århundrede før.⁵⁵ *Nyeste Postefterretninger* vendte da også løbende tilbage

---

50 Lund 1848, II.

51 Jf. især 'Et Par Ord om Rang og Titler', *Nyeste Postefterretninger* nr. 119 & 121 (4/8 & 6/8-1848); 140 (25/8-1848).

52 *Nyeste Postefterretninger* nr. 138 (23/8-1848).

53 *Nyeste Postefterretninger* nr. 116 (1/8-1848). Jf. til demokratibegrebet i 1848 Nygaard 2011b.

54 *Nyeste Postefterretninger* nr. 116 (1/8-1848).

55 Robespierre 1950-67, bd. 9, s. 112.

til kritikken af den totale markedsfrihed: Næringsfriheden måtte begrænses af hensynet til det fælles: "Folkevillien, Staten".⁵⁶

Kritikken af den frie konkurrences konsekvenser var *radikal* i de politisk-ideologiske betydninger af ordet, som vandt frem i 1840'erne. Pariserhåndværkerne lagde afstand til de mere konservative røsters liberalismekritik og forsvaret for de gamle, hierarkiske lavsinstitutioner som værn mod næringsfriheden.⁵⁷ Samtidig afviste de socialismen og kommunismen, som de forbandt med stærk statslig styring af samfundsforhold og voldelig omstyrtelse af de bestående forhold.⁵⁸ *Nyeste Postefterretninger* karakteriserede kommunisme og socialisme som "simpelthen *mislykkede* forsøg paa at jevne de sociale Uligheder" – men dermed også agtværdige som *forsøg* på at adressere helt centrale moderne problemer.⁵⁹

En krumtap i pariserhåndværkernes standpunkt, som blev bestemmende for kritikken af såvel den økonomiske liberalisme som den konservative liberalismekritik, socialismen og kommunismen, var deres association af arbejdet som politisk og socialt legitimerende element med en forfægtelse af "Eiendommens og Familiens Hellighed".⁶⁰ Det ærværdige arbejde var for dem ikke det masseindustrielle lønarbejde, som stod i centrum for meget af den senere arbejderbevægelse. Det var tværtimod det personlige, selvstændige arbejde, hvori den arbejdende kunne bevare sin personlige myndighed som grundlag for at agere som politisk borger.

Arbejderkooperation

Holdningen til næringsfrihed blev den afgørende skillelinje over for liberalismen. Da Hippodrombevægelsen på to stormøder i august 1848 skulle fastlægge sit fælles program op til valgene til den grundlovgivende rigsforsamling i oktober, søgte bevægelsens borgerlig-liberalistiske fløj omkring Carl Ploug at indføre et krav om handels- og næringsfrihed. Ploug understregede, at næringsfriheden måtte ses som en følge af menneskerettighederne, og at kapitalen burde ses som "Arbejdets bedste Ven".⁶¹ Dette synspunkt blev først og fremmest imødegået af pariserhåndværkeren J.R. Lund. Han medgav, at det eksisterende danske lavssystem var "raadent" og måtte erstattes af større næringsfrihed. Men den "ubetingede Næringsfrihed",

---

56 *Nyeste Postefterretninger* nr. 143 (28/8-1848). Den strategisk uklare dobbeltformulering "Folkevillien, Staten" var formentlig sigende.

57 Jf. kritikken af det konservative blad *Flyvepostens* modstand mod næringsfriheden i *Nyeste Postefterretninger* nr. 166 (17/9-1848).

58 Jf. det almindelige forsvar for ejendom og familie i *Nyeste Postefterretninger*, samt en flygtig reference til Saint-Simon, Charles Fourier, Louis Blanc og Etienne Cabet i *Nyeste Postefterretninger*, nr. 162 (14/9-1848).

59 *Nyeste Postefterretninger*, nr. 162 (14/9-1848). Jf. også nr. 123 (9/8-1848); nr. 158 (10/9-1848); nr. 177 (27/9-1848).

60 *Nyeste Postefterretninger*, nr. 116 (1/8-1848).

61 *Forhandlinger 1848a*, s. 7.

man især så i England og Frankrig, havde bragt store ”Ulykker over den arbejdende Befolkning”. Sammen med næringsfriheden måtte man derfor også sikre ”Frihed for det enkelte Individets Virksomhed” ved at indføre en ny ”Garantie mod Penge- magten” – en form for beskyttelse, der udtrykte det gode princip i lavsvæsenet.⁶² Denne kritik af liberalismens forståelse af næringsfrihed fulgtes imidlertid ikke af et forslag med modsat tendens. I stedet foreslog Lund den mindre forpligtende formulering ’Reform i næringslovgivningen’, som forsamlingen godtog.

Lunds kompromissøgende formulering kan ses som udtryk for pariserhåndværkernes vilje til politisk moderation og deres fordring om sammenhold i bevægelsen. Bag den gemte sig dog betydeligt mere udfoldede ideer. Allerede under et foredrag om lavsvæsenet i Haandværkerdannelsesforeningen i begyndelsen af 1848 – før den franske februarrevolution, de tyske martsrevolutioner og de danske martsdage radikaliserede den danske politiske debat – havde Lund erklæret, at han i princippet støttede den frie konkurrence, men at denne måtte bringes overens med ”det humane Princip” og bestræbelsen på at ligestille menneskene som statsborgere. Ved siden af næringsfriheden måtte man derfor kræve dens nødvendige supplement: retten til håndværkernes frie association.

Efter fransk forbillede foreslog Lund en gensidig social beskyttelse af småproducenterne ved oprettelsen af store ’magasiner’, hvori håndværkere fra forskellige fag kunne producere og sælge deres varer. Ved hjælp af ugentlige bidrag fra håndværkerne selv skulle der skaffes midler til f.eks. indkøb af store partier råmateriale. Mesterinstitutionen skulle erstattes af en ledelse valgt af håndværkerne selv. Ved at sælge deres produkter fra sådanne magasiner ville håndværkerne efter hans opfattelse kunne klare sig i konkurrencen med de store forretninger.⁶³

I denne insisteren på en fri og demokratisk samfundsøkonomisk organisering af arbejderne på grundlag af deres fag og uafhængigt af staten kunne man genfinde kendetegn fra franske arbejderkooperationstanker, ikke mindst i buchezianernes demokratiske og pluralistiske udgave.⁶⁴ Hvor udbredt Lunds kooperative strategi var blandt pariserhåndværkerne som helhed, er vanskeligt at vurdere. *Nyeste Postefterretninger* forpligtede sig ikke lige så entydigt på nogen bestemt strategi, og enkelte af dette blads formuleringer åbnede også for en statslig rolle i den økonomiske regulering. Men de grundlæggende kriterier for demokratisk, fri arbejderorganisering og afgrænsningen fra ’kommunismen’ var de samme her. Det var også sigende, at J.R. Dein, der i 1847 havde formuleret sig ganske forsigtigt på Haandværkerdannelsesforeningens vegne, i 1849 formulerede beslægtede

62 *Forhandlinger 1848a*, s. 7f; *Forhandlinger 1848b*, s. 24. Det sidste er J.R. Lunds egen skriftlige rettelse til det kortere sammendrag af hans indlæg i *Forhandlinger 1848a*, s. 7. Indholdet i de to versioner er parallelt, men den væsentlige forskel i Lunds egen formulering ligger i præciseringen af behovet for et nyt beskyttelsessystem. Nogen væsentlig efterrationalisering synes her ikke at være tale om.

63 Lund 1848.

64 Jf. til forholdet mellem buchezianismen og andre kooperationstanker Cuvillier 1948, s. 45–49; Cuvillier 1954, s. 139; Moss 1976a, s. 36f.

kooperationstanker som den rette balance af næringsfrihed og social retfærdighed imod både de store kapitalkoncentrationers overmagt og de gamle hierarkisk-autoritære beskyttelsesformer.⁶⁵

Disse tanker om organisering af arbejderne synes også at have vundet bredere indflydelse. P.F. Lundes opsigtsvækkende pjese om arbejderforhold, publiceret i sommeren 1848, talte ligesom pariserhåndværkerne for en demokratisk arbejderorganisering på grundlag af de enkelte fag. Hos Lunde var der dog en langt mindre klar bestemmelse af disse organiseringsformers funktion og karakter.⁶⁶ Denne uklarhed kunne tyde på, at Lunde ganske enkelt havde lånt dette tankeelement fra pariserhåndværkerne.

Da Frederik Dreier få år senere anbefalede et omfattende kooperationssystem, var han derimod tydeligvis påvirket af den provokerende Proudhon, snarere end buchezianernes moderat-religiøse socialisme. Dreier formulerede en fordring om kooperativ produktionsformer, der nok fortsat skulle opretholde det selvstændige håndværk, men i et stortilet system, der skulle forene stordriftsfordele med demokratisk decentralisering af magten. Dreier forsvarede denne vision i langt skarpere vendinger end pariserhåndværkerne, og i sin rivende intellektuelle udvikling frem til sin tidlige død i 1853 endte han med at opfatte dette som element i et udtrykkeligt socialistisk forandringsprojekt, der skulle bygge på arbejdernes klasseselvstændighed. Ligeledes til forskel fra pariserhåndværkerne fra 1848 gik en lille sympatisørkreds omkring Dreier endda videre fra tanker og publikationsvirksomhed til at påbegynde en praktisk organisering af det kooperative virke: Foreningen for billige Livsfornødenheder. Den skulle gennem storindkøb skaffe arbejderne billigere levnedsmidler og brændsel, men fik kun kort levetid.

Disse forskelle til trods bør Dreiers kooperationsprogram dog formentlig tolkes som en radikaliserende videreudvikling af de vagere principper, som var udviklet på den franske venstrefløj og i Danmark især blandt pariserhåndværkerne. Man kan muligvis også hos Dreier ane mere specifik inspiration fra de københavnske pariserhåndværkere, som han må have kendt gennem sit engagement i Haandværkerdannelsesforeningen i 1848.⁶⁷ I et bredere perspektiv kan disse tidlige tiltag som helhed betragtes som et varsel om de senere, omdiskuterede forsøg med kooperativ virksomhed i arbejderbevægelsens regi, der dog selvsagt var præget af en langt højere grad af masseindustrialisering af produktionen.⁶⁸

---

65 Dein 1849.

66 Lunde 1848, især s. 19–21, 33–35.

67 Stybe 1959, s. 89–91, 151ff; Stenner 2003, især s. 102–106.

68 Jf. Bryld 2003.

En moderne ideologi

Pariserhåndværkernes samlede politisk-ideologiske position må karakteriseres som moderne, forankret i den kapitalistiske epokes kulturelle horisont som kendetegnet ved opfattelser af forandring som noget normalt og som uløseligt knyttet til menneskelig refleksion, handling og vilje, dvs. subjektivitet.⁶⁹ Deres kritik af arbejdernes kår under kapitalismen kunne godt hævdes at hente noget af sin appel i traditionsbundne elementer som den ældre håndværkeranseelse, der nu var truet af forfald, og moralske grænser for legitim økonomisk adfærd, der måtte føre til fordømmelse af 'umenneskelige' former som ågervirksomhed og spekulation.⁷⁰ Men pariserhåndværkerne længtes ikke tilbage til nogen tabt guldalder. Elementer af erindring om bedre fortider blev her investeret i en politisk kamp i nutiden hen mod en ny fremtid.

Snarere end fortidsorienteret var pariserhåndværkernes politiske ideologi forankret i sin samtid ved at udnytte sprækker i det borgerlige samfunds ideologiske opretholdelse og legitimering. Håndværkernes centrale dyrkelse af det personlige arbejde forbandt sig f.eks. med arbejdets fremhævelse som grundværdi i det borgerlige samfund. Endnu under den franske revolution var det produktive arbejde som etisk værdi blevet gjort gældende fra borgerskabets side mod det 'uvirksomme' aristokrati. I det 19. århundredes tidlige kapitalismekritikker blev det samme kriterium udnyttet i modstanden mod det 'pengearistokratiske' borgerskab selv.

De elementer af fortidig samfundsudvikling, der blev inddraget i pariserhåndværkernes ideologi, var tilsvarende moderne. Det arbejderpolitiske nybrud blev her fremstillet som led i et moderne historisk fremskridt fra ulighed og ufrihed til demokratisk lighed og frihed, der samtidig var en realisering af 'folkets' fundamentale, naturlige rettigheder. "Tiden", dvs. samtiden, blev karakteriseret ved kampe mellem "Partier", og af disse kampe ville "Sandheden" opstå.⁷¹ Omdrejningspunktet for denne historieforståelse var – ganske som for megen anden politisk debat i samtiden, men dog med særlige paralleller til de franske buchezianere – den franske revolution fra 1789 og dens senere ekkoer, især julirevolutionen i 1830 samt februarrevolutionen i 1848 og den parisiske arbejderopstand i juni samme år.⁷² "Civilisationens dyrekjøbte Klenodie, Frihedens, Lighedens og Broderskabets hellige Ideer" var frembragt i den franske revolutionære tradition – altså i en stadig kamp mod den gamle undertrykkelse.⁷³

69 Jeg har udfoldet denne forståelse af modernitet i Nygaard 2011a, s. 32-35 og passim.

70 Jf. Thompson 1971 samt de opfattelser af prækapitalistisk kontinuitet i den tidlige arbejderbevægelse, som tager udgangspunkt i lignende elementer – Sewell 1980; Ravn 1982.

71 *Nyeste Postefterretninger* nr. 116 (1/8-1848). Jf. angrebet på stands- og statusmæssig ulighed i 'Et Par Ord om Rang og Titler', *Nyeste Postefterretninger* nr. 119 & 121 (4/8 & 6/8-1848).

72 Jf. især Lund 'Om Laugsvæsenet. II'; *Nyeste Postefterretninger* nr. 133 (18/8-1848); *Nyeste Postefterretninger* nr. 116 (1/8-1848).

73 *Nyeste Postefterretninger* nr. 122 (7/8-1848).

Dette blev skildret i skarp modsætning til den danske politiske tilbageståen-
hed og sløvhed.⁷⁴ J.R. Lund sporede denne sløvhed tilbage til enevældens indfø-
relse – ”Reactionen i 1660”, hvor ”Folket ... havde overdraget sin Ret til en enkelt
Mands Ledelse”.⁷⁵ Pariserhåndværkerne opererede således med en kontrast mel-
lem almen civilisationshistorisk (men fransk bestemt) norm og danske afvigelser,
en negativt ladet opfattelse af en dansk historisk særvej. Samtidig understregede
de dog, at karakteristiske elementer af den almene udviklingsnorm måtte og ville
gøre sig gældende i Danmark, nemlig arbejdernes undertrykkelse og arbejdernes
egen kamp for at overvinde denne undertrykkelse. I denne forudsigtelse lå ikke
kun determinisme, men også en praktisk fordring om social og politisk handling,
som allerede var påbegyndt med pariserhåndværkernes og Hippodrombevægel-
sens egen praksis.⁷⁶

Denne kritiske samtidsforståelse og dens særlige brug af fransk revolutionshi-
storie som almen udviklingsnorm hang også sammen med en særlig vision om
en alternativ fremtid. Pariserhåndværkerne stræbte efter et mere socialt retfær-
digt borgersamfund. Dette fremtidssamfund skulle nok opretholde det allerede
fremherskende ideal om den enkelte husbonds politiske myndighed på basis af
økonomisk og social selvstændighed, herunder privat ejendomsret. Men samtidig
skulle de sociale og økonomiske lighedsforudsætninger for politisk myndighed
generaliseres gennem ’solidarisk’ regulering af markedsøkonomien og etablering
af demokratiske fællesskaber imod moralsk uacceptabel økonomisk adfærd og alt
for stor magtfuldhed. Sammenlignet med f.eks. kommunistiske fremtidsfordrin-
ger lå denne vision betydeligt tættere på grundtræk ved det allerede eksisterende
samfund. Det var en *radikal* vision i tydeligt slægtskab med f.eks. *Kjøbenhavns-*

---

74 *Nyeste Postefterretninger* nr. 122 (7/8-1848).

75 Lund 1848, II. Denne ’fransk-revolutionært’ sindede afvisning af hele den danske enevældige arv stod i modsætning til tidens konventionelle liberale anerkendelse af den relative historiske værdi af såkaldte ’revolution i 1660’, der ifølge liberal historieforståelse havde udmærket sig ved at betyde en sejr over den gamle adelsaristokratiske partikularisme til fordel for statens enhed og anerkendelsen af borgere som borgere.

76 I denne tilbøjelighed til at generalisere franske erfaringer kan man formentlig også finde en forklaring på pariserhåndværkernes bemærkelsesværdigt fleksible nationalitetspolitik. *Nyeste Postefterretninger* stod helt entydigt på den danske side i krigsførelsen i foråret 1848 og kunne således forveksles med nationalstatslig begejstring. Deres programmatisk erklæring fra august 1848 forsvarede ikke desto mindre helstaten imod ejderpolitikken – ud fra en sigende taktisk argumentation: Ejderpolitikken havde været rigtig, så længe der forelå en akut trussel mod Slesvigs tilknytning til den danske stat. Men nu var ejderpolitikken gjort uaktuel, da det tyske ’forparlament’ i Frankfurt havde proklameret det tyske forbunds opløsning og den danske stat desuden kunne påregne støtte fra Sverige, England og Rusland. [*Nyeste Postefterretninger* nr. 116, (1/8-1848).] Denne konjunkturbestemte nationalitetspolitik adskilte sig fra både den emphatiske nationalistiske presse, de konservative blades monarkistisk funderede helstatspolitik og den principielle nationalismekritik, som navnlig kom til udtryk i *Kjøbenhavnsposten* og senere hos Frederik Dreier. Dette element røbede muligvis igen pariserhåndværkernes baggrund i fransk politik, der i modsætning til praktisk talt alle andre brændpunkter i den europæiske revolutionsbølge i 1848-49 forblev uberørt af nationalitetsstridigheder og derfor kunne fokusere mere direkte på indre sociale og politiske stridigheder.

postens samtidige forestillinger.⁷⁷ Man kan også ane visse fællestræk med nogle af den faktiske eftertids socialliberale og socialdemokratiske visioner.⁷⁸

Et sådant udsyn kunne godt rubriceres som en form for 'småborgerlig anti-kapitalisme' til forsvar for den enkelte, selvstændige småproducent imod den fremstormende kapitalismes trusler om forarmelse og proletarisering.⁷⁹ En sådan karakteristik kan imidlertid ikke forklare, hvorfor omdrejningspunktet for den politiske subjektivering netop blev de karakteristisk brede, elastiske, men også politisk potente begreber om *arbejdet*, *arbejderne* og *det arbejdende folk*, frem for en mere specifik betegnelse som f.eks. *håndværkerne*. For at få greb om dette, må man efter alt at dømme anerkende en fundamental flertydighed i pariserhåndværkernes standpunkt: Deres stræben efter arbejdernes inklusion i en udvidet version af den borgerlige orden og dets offentlighed eksisterede side om side med deres kritik og deres etablering af en proletarisk modorden og modoffentlighed. Hvilken af de to tendenser, der ville blive udviklet, og hvor langt potentialerne ville række, var ikke afgjort på forhånd.

Eftertiden

Pariserhåndværkernes politiske virke udviklede sig i ryk. Og deres blomstringsperiode som politisk kollektiv blev kortvarig. Valget den 5. oktober blev et sviende nederlag for Hippodrombevægelsen. Kun en enkelt af dens opstillede kandidater i København, tømremester Harald Kayser, opnåede valg, og allerede inden valget havde der rejst sig tvivl om, hvor pålidelige hans bekendelser til bevægelsens program var.⁸⁰ Som for at føje spot til spe blev én fra pariserhåndværkernes egen kreds, Georg Christensen, lidt senere udpeget til forsamlingen ved kongevalg – så langt fra bevægelsens demokratiske principper, som man kunne komme.⁸¹ Nogle af bevægelsens egne kandidater havde ganske vist opnået helt pæne stemmetal i nogle af de øvrige københavnske kredse, og i kredse uden for København blev flere ledende skikkelser fra Hippodrombevægelsen valgt ind i den grundlovgivende forsamling. I *Nyeste Postefterretninger* konstaterede man da også håbefuldt, at det 'demokratiske' parti både var det talrigeste og det mest sammenhængende i den grundlovgivende forsamling.⁸² Men ingen af de valgte repræsenterede den arbejderpolitik, som pariserhåndværkerne havde fordret.

---

77 Jf. f.eks. *Kjøbenhavnsposten* 29/6-1847.

78 Jf. f.eks. Staur 1980, især s. 9-13.

79 Jf. Christiansen 1986, s. 49; Leppert-Fögen 1976, især s. 124-144.

80 *Nyeste Postefterretninger* nr. 178 (28/9-1848), 180 (30/9-1848), 198 (18/10-1848).

81 Wolfe 1971, s. 84f.

82 *Nyeste Postefterretninger*, nr. 222 (13/11-1848).

Hippodrombevægelsen synes at være gået i opløsning nærmest øjeblikkeligt efter valget. Kun dele af den markerede sig i kampen for at fastholde grundlovudkastets bestemmelser om almindelig valgret i foråret 1849.⁸³ *Nyeste Postefterretninger* vendte hurtigt tilbage til sin gamle skikkelse af ren nyhedsformidling og overlevede i denne skikkelse indtil 1851.⁸⁴ Pariserhåndværkernes rolle som samlende, politisk radikalt fællesskab var også hurtigt overstået, men de synes alligevel at have holdt indbyrdes kontakt og et vist politisk engagement også i de følgende årtier.⁸⁵ Georg Christensen kom ikke til at spille nogen betydelig rolle i den grundlovgivende rigsforsamling, og han stillede ikke op til rigsdagsvalg. Senere, da hans demokratiske sindelag var blevet dæmpet noget, blev han rustmester i København og bestyrelsesmedlem i Industriforeningen.⁸⁶ J.R. Dein havde siden sommeren 1848 fungeret som redaktør for *Lolland Falsters Stiftstidende* i Nykøbing Falster og blev året efter redaktør for *Lollandsposten* i Maribo. Efter at have publiceret den nævnte pjece om typografernes kår i 1849, synes også han hurtigt at have lagt radikalismen bag sig.⁸⁷

Sally Salomon og J.R. Lund fastholdt derimod deres tilknytning til Haandværkerdannelsesforeningen. I 1851 fungerede Lund for en stund som formand for den da meget svækkede forening, der havde udviklet sig fra en politisk og socialreformatorisk bevægelse tilbage til sit oprindelige dannelsesformål. Året efter indgik han i et udvalg, der ledte foreningens fusion med Foreningen for Arbejdsklassens Vel, en afskalning fra Haandværkerdannelsesforeningen. Heraf opstod i januar 1853 den nye organisation Arbejderforeningen, der kom under ledelse af C.V. Rimestad.⁸⁸ Både Salomon, Lund og Georg Christensen stod endnu i midten af 1850'erne som medlemmer af denne nye forening.⁸⁹ Rimestads forening tiltrak fortsat håndværkere, og den befandt sig fortsat i venstre side af tidens politiske spektrum. Men 'venstre' i 1850'erne lå langt til højre for 'venstre' i 1848.

83 Jf. Arent 1973, s. 98; Neergaard 1892, bd. 1, s. 403-5.

84 Det var sigende, at bladet undlod at bakke op om den øvrige venstrefløjs kampagne mod de angreb på den almindelige valgret, som blev fremført i begyndelsen af 1849 af især Den patriotiske Forening og en kreds af lavsoldermænd. Tværtimod bragte *Nyeste Postefterretninger* – som et af sine få decideret politiske indlæg overhovedet i disse måneder – et indlæg til forsvar for Den patriotiske Forening som en ven af både den almindelige valgret og den 'handel og industri', der nu var truet af landalmuens nye magt. Ganske vist blev indlægget forsynet med en note, hvori redaktionen i ubestemte vendinger lagde afstand til budskabet, og ganske vist forsvarede det sig fortsat som et 'demokratisk' organ mod beskyldninger om at gå reaktionens ærinde. [*Nyeste Postefterretninger* nr. 339 (19/2-1849) og 346 (24/3-1849)] Men det var blevet svært at se dets demokratiske engagement.

85 Både Dein, Christensen, Lund og Salomon synes senere at have været forenet i Dannevirkeforeningen – sammen med både bondevenner, grundtvigianere og godsejere. Jf. en fortegnelse over deltagere i foreningens grundlovsfest i Herthadalen (formentlig 1861) i J.P. Grünes papirer, Rigsarkivet.

86 Nyrop 1884; *Haandværkerbladet* nr. 72, 1893.

87 *Haandværkerbladet* nr. 73, 1893.

88 Wolfe 1971, s. 86; Markvad 1971, s. 16, jf. s. 11f. Der findes en lang række – desværre udaterede – lister over de skiftende bestyrelser i lægget arkivet for Københavns politi på Landsarkivet på Sjælland.

89 Jf. den trykte opgørelse over Arbejderforeningens medlemmer fra sommeren 1854, udsendt som bilag til foreningens blad, *Nyt Blad for Arbejdsklassen*.

Rimestads arbejderforening sigtede da også mod oplysning snarere end politisk aktivitet – uden mange spor af visionen fra 1848 om en arbejderpolitik baseret på arbejderne selv.⁹⁰ Og der er ikke mange spor af en særegen, fælles politisk linje hos Salomon, Lund og Christensen inden for den nye forening. Kun Frederik Dreier og hans lille gruppe af sympatisører – hvoraf ingen kan påvises at have været gengangere fra pariserhåndværkernes kreds – kæmpede åbent imod denne tendens.⁹¹

Konklusion

Selv om de organisatoriske eller institutionelle følger af pariserhåndværkernes virke i 1848 var til at overskue, kan man her på et mere overordnet politisk-diskursivt plan iagttage en grundlæggelse og praktisering af en moderne arbejderpolitik med udgangspunkt i arbejdernes egen aktivitet, tæt knyttet til øjeblikkets politiske konjunkturer og de hastigt skiftende åbninger og lukninger af nye hjørner af den politiske offentlighed gennem revolutionsåret 1848.

Her viste sig et karakteristisk indbyrdes afhængighedsforhold mellem det danske og det bredere europæiske: De politiske erfaringer, kundskaber og sprog, som pariserhåndværkerne bragte med fra den franske venstrefløj – og navnlig fra det Buchez-inspirerede arbejderblad *l'Atelier* – var med til at give dem en central position i organiseringen af en dansk demokratisk og social venstrefløj i 1847-48. Men overførslen af elementer fra Frankrig til Danmark krævede ikke alene oversættelse og mediering. Snarere blev brugen af de franske politiske ressourcer bestemt af de danske håndværkeres egne behov, deres egne grunde til fælles politisk aktivitet.

De franske inspirationselementer (tanker om arbejdernes eget engagement, demokratisk organiserede produktionskooperationer baseret på de eksisterende håndværkerfag, afvisning af de mere yderligtgående socialistiske og kommunistiske strømninger m.v.) blev da heller ikke overtaget som en samlet model. I stedet blev de indarbejdet elementvis i udviklingen af en arbejderpolitik, der greb fat i konstitutive, indre modsætninger og eksklusionsmekanismer i den eksisterende borgerlige samfundsorden, dens offentlighed og ideologi.

Arbejderpolitik litteraturliste

Andreasen, Uffe 1978: 'Debatten om "virkeligheden" i Danmark 1840-70'. *Nordisk litteraturhistorie – en bog til Brøndsted*. Odense Universitetsforlag, s. 159-172.

---

90 Dette fremgår tydeligt af indholdet i organisationens tidsskrift *Blad 1852; Nyt 1852-54*.

91 Jf. Stenner 2003; Dreier 2003, bd. 1, s. 423-460; Dreier 2003, bd. 2, s. 75ff.

- Arent, Niels 1973: *Hippodrombevægelsen. En analyse af det demokratiske småborgerskabs politik omkring forfatningskampen i København januar-oktober 1848*. (Upubliceret, men bearbejdet speciale). Aarhus Universitet.
- Auring, Steffen m.fl. 1984: *Dansk litteraturhistorie 5: Borgerlig enhedskultur 1807-48*. Gyldendal.
- Beecher, Jonathan 2001: *Victor Considérant and the Rise and fall of Romantic Socialism*. University of California Press.
- Berger, Helge & Mark Spoerer 2001: 'Economic Crises and the European Revolution of 1848'. *The Journal of Economic History* 61:2, s. 293-326.
- Blad 1852 = Blad for Arbejdsklassen*.
- Bruun, Henry 1938: *Den faglige Arbejderbevægelse i Danmark indtil Aar 1900*, bd. 1. Gyldendal.
- Bryld, Claus 2003: 'Kooperationen – et stridspunkt i den socialdemokratiske strategiudvikling 1871-1923'. *Arbejderhistorie* 4, s. 3-22.
- Buchez, P.-J.-B. & P.C. Roux-Lavergne 1834-38: *Histoire Parlementaire de la Révolution française, ou Journal des assemblées nationales depuis 1789 jusqu'en 1815, précédée d'une introduction sur l'histoire de France jusqu'à la convocation des États-Généraux*, Paulin.
- Christensen, Villads 1912: *København i Kristian den Ottendes og Frederik den Syvendes Tid 1840-1857*. Gad.
- Christiansen, Niels Finn 1976: *Socialismens historie*. Bd. 1. Suenson.
- Christiansen, Niels Finn 1986: *Arbejderbevægelsens forhistorie*. SFAH.
- Cuvillier, Armand 1948: *P.J.B. Buchez et les origines du socialisme chrétien*. Presses Universitaires de France.
- Cuvillier, Armand 1954: *Un journal d'ouvriers: L'Atelier 1840-1850*. Éditions ouvrières.
- Dein, Johan Rasmus 1847: 'Et Par Ord om Industriforeningens Indbydelse og Haandværker-Dannelsesforeningen', *Fædrelandet* 3. november.
- Dein, Johan Rasmus 1849: *Et Par Ord om Typographernes Kaar*.
- Dreier, Frederik 2003: *Samlede Skrifter*. C.A. Reitzel.
- Schack, Hans Egede 1848: *Om Valgreform-Selskabets Virksomhed og Angrebene paa samme*.
- Forhandlinger 1848a = Forhandlinger i det offentlige Møde i Hippodromet, Mandagen den 14. August 1848*.
- Forhandlinger 1848b = Forhandlinger i det offentlige Møde i Hippodromet, Onsdagen den 16. August 1848*. 1848.
- Fourier, Charles 1972: *Stammefællesskabet*. Rhodos.
- Fournier, Eugène 1901: *Le Règne de Louis-Philippe (1830-1848)*. Jean Jaurès (red.): *Historie socialiste de la France contemporain, 1789-1900*, bd. 8. Éditions sociales.
- Frølund, Frederik 1848: *Et Par Oplysninger om Hippodromfolkene*.

Fædrelandet (dagblad).

Gamby, Erik 1983: 'Skandinavien og håndværkerkommunismen'. Gerd Callesen, Steen Bille Larsen og Niels Ole Højstrup Jensen (red.): *Marx i Danmark. Historiske bidrag*, SFAH, s. 15-54.

Habermas, Jürgen 2009 [1962]: *Borgerlig offentlighed*. Informations forlag. *Haandværkerbladet*, 1893.

Jensen, Niels Ole Højstrup 1981: 'Forskning og litteratur i dansk arbejderbevægelses forhistorie'. Gerd Callesen, Hanne Caspersen & Knud Knudsen (red.): *"Fremad og aldrig glemme". 10 års forskning i arbejderbevægelsens historie – Status og perspektiver*. SFAH, s. 39-50.

Jessen, Kaare Ulrich 1976: *En redegørelse for "Kjøbenhavnspostens" ideologiske holdning fra 1827-1859 med særligt henblik på bladets vurdering af den hjemlige liberalisme i årene 1839-1849*. (Upubl. speciale) Aarhus Universitet.

Jensen, Søren Kjær 2004: *Kjøbenhavnsposten og den borgerlige offentlighed*. (Upubl. speciale), Aarhus Universitet.

Kjøbenhavnsposten (dagblad)

Knudsen, Knud 1989: 'Historieskrivningen om den tidlige danske arbejderbevægelse'. *Historie. Jyske Samlinger* 18.1, s. 78-98.

Kramer, Lloyd S. 1988: *Threshold of a New World: Intellectuals and the Exile Experience in Paris, 1830-1848*. Cornell University Press.

Langvad, Hans-Henrik 1985: *Et opgør med liberalismen – "Kjøbenhavnsposten" i 1840'erne*. (Upubl. speciale), Københavns Universitet.

Leonhard, Jörn 2001: *Liberalismus. Zur historischen Semantik eines europäischen Deutungsmusters*. R. Oldenburg.

Leppert-Fögen, Annette 1976: *Den deklasserede klasse*. GMT.

Loubere, Leo A. 1961: *Louis Blanc: His Life and his Contributions to the Rise of French Jacobin-Socialism*. Northwestern University Press.

Lund, Johan Rasmus 1848: 'Om Laugsvæsenet', *Nordlyset. En folkelig Tidende for Naturvidenskab og Kunstflid*, nr. 21-23.

Lunde, P.F. 1848: *Forslag til Forbedring i de arbejdende Classers Kaar*.

Markvad, Willy 1971: 'Arbejderforeninger i Danmark 1848-1871'. *Årbog for arbejderbevægelsens historie* 1, s. 7-45.

Marx, Karl 1976: 'Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie. Einleitung' (1844). *Marx Engels Werke*, bd. 1. Dietz, s. 378-391.

Michaelsen, Joseph 1890: *Fra min Samtid*. Bd. 1. Salmonsens.

Moss, Bernard H. 1976a: *The Origins of the French Labor Movement 1830-1914: The Socialism of Skilled Workers*. University of California Press.

Moss, Bernard H. 1976b: 'Producers' Associations and the Origins of French Socialism: Ideology from Below'. *The Journal of Modern History* 48:1, s. 69-89

Neergaard, Niels 1892: *Under Junigrundloven*, bd 1, P.G. Philipsens Forlag.

Negt, Oscar & Alexander Kluge 1974: *Offentlighet og erfaring*. GMT.

- Nyeste *Postefterretninger* (skillingsblad).
- Nygaard, Bertel 2009: "'De phantastiske forskruede Forestillinger". Introduktioner til socialisme og kommunisme i Danmark før 1848'. *Historisk Tidsskrift* 109:2, s. 336-68.
- Nygaard, Bertel 2011a: *Guldalderens moderne politik. Om krisediagnose, utopi og handling hos Johan Ludvig Heiberg*. Aarhus Universitetsforlag.
- Nygaard, Bertel 2011b: 'Demokratibegrebets gennembrud i Danmark i 1848'. *Historisk Tidsskrift* 111:1, s. 37-73.
- Nygaard, Bertel 2011c: 'Forstyrrelsens værk. Saint-simonismen i 1830'ernes danske offentlighed'. *Arbejderhistorie* 3, s. 25-40.
- Nyrop, Camillus 1884: *Georg Christensen. Et Bidrag til Industriforeningens Historie*, Industriforeningen.
- Nyt 1852-54 = *Nyt Blad for Arbejdsklassen*.
- Olsen, Flemming 1975: *P. F. Lunde og den demokratiske bevægelse 1847-1853*. (U publ. speciale), Københavns Universitet.
- Rancière, Jacques 1999: *Disagreement: Politics and Philosophy*. University of Minnesota Press.
- Rancière, Jacques 2005 [1981]: *La nuit des prolétaires*. Pluriel.
- Ravn, Thomas Bloch 1982: 'Fra svendelav til fagforening: brud eller kontinuitet?'. *Arbejderhistorie* 18, s. 3-16.
- Riasanovsky, Nicholas V. 1969: *The Teachings of Charles Fourier*. University of California Press.
- Ritter, Alan 1969: *The Political Thought of Pierre-Joseph Proudhon*. Princeton University Press.
- Robespierre, Maximilien 1950-67: *Oeuvres*. 10 bd. Presses Universitaires de France.
- Sewell, William 1980: *Work and Revolution in France: The Language of Labor from the Old Regime to 1848*. Cambridge University Press.
- Staur, Carsten 1980: 'Den unge P. Munch. En studie i radikalismens idégrundlag ca. 1895-1910'. *Historisk Tidsskrift* 14:1, s. 1-27.
- Stender-Petersen, Ole 1978: "*Kjøbenhavnsposten*" – organ for "det extreme Demokrati". Odense Universitetsforlag.
- Stenner, Pernille 2003: 'Frederik Dreiers praktiske virke'. Hanne Nørregård Posselt m.fl.: *Frederik Dreier og samfundets reform*. C.A. Reitzel, s. 45-106.
- Stybe, Svend Erik 1959: *Frederik Dreier. Hans liv, hans samtid og hans sociale tænkning*. Munksgaard.
- Thompson, E.P. 1971: 'The Moral Economy of the English Crowd'. *Past and Present* 50, s. 76-136.
- Thompson, E.P. 1991 [1966]: *The Making of the English Working Class*. Penguin.
- Wende, Peter 1975: *Radikalismus im Vormärz. Untersuchungen zur politischen Theorie der frühen deutschen Demokratie*. Franz Steiner.

- Wolfe, Michael 1971: *De københavnske arbejderforeningers holdning til socialismen. Et studium til belysning af det danske socialdemokratis ideologiske baggrund.* (Unpubl. speciale) Københavns Universitet.
- Wählin, Vagn 1981: 'By og land. Omkring dynamikken i forholdet mellem socio-økonomisk basis, organisation, klasser og ideologi i Danmark i det 19. århundrede – forsøg til en syntese'. Jørgen Holmgaard (red.): *Det grundtvigske bondemiljø.* Aalborg Universitetsforlag, s. 1-74.

Utrykte kilder

- J.P. Grünes arkiv (Rigsarkivet).
- Sally B. Salomon til Camillus Nyrop 22. september 1883 (Det kongelige Biblioteks brevsamling, NKS 3803).
- Københavns politi. Udtagne sager. J. Politiprotokol med bevægelser, læg 'Haandværkerdannelsesforeningen, 1849-51' (Landsarkivet på Sjælland).
- P.F. Lunde til Magnus Eiriksson, 1. august 1848 (Det kongelige Biblioteks brevsamling. Nyere brevsamling Dansk, X, nr. 84).
- P.F. Lunde til Meir Goldschmidt 5. august 1848 (Det kongelige Biblioteks brevsamling. NKS 4252).
- Provisoriske 1847 = Provisoriske Love for Haandværker Dannelses-Foreningen* (Det Kongelige Bibliotek, udtaget småtryk 32.356.8).

Labour Politics in 1848. The 'Parisian Craftsmen' of Copenhagen

1848 saw the rise of one of the earliest Danish examples of a modern labour movement which was expressly based on the activities of the workers themselves. A small group of Copenhagen craftsmen - the 'Parisian craftsmen' - were behind this political movement. Their activities during this year demonstrate the creation of a critical counter-public opinion and the desire for an alternative social order which at once was foreign to previous Danish experiences and anchored in already prevalent ideals.